

Гордана ГАРИЋ ПЕТРОВИЋ*

Историјски институт

Београд

АУТОБИОГРАФИЈА ДР МИЛОВАНА СПАСИЋА**

Анстракт: Тема рада је аутобиографија др Милована Спасића, оснивача Српског пољопривредног друштва, у којој он описује своје детињство и школовање у родном крају, школовање у иностранству и потом службовање у министарствима просвете и финансија.

Кључне речи: Милован Спасић, аутобиографија, докторат, Министарство просвете, Министарство финансија, Управа фондова, Српско пољопривредно друштво, школе.

Живот др Милована Спасића у великој мери осликава и прати друштвене и политичке прилике младе српске државе, која је током великог дела 19. века развијала своје институције и градила пут ка потпуној државној самосталности. Рођен у сеоској породици непосредно уплетеној у дешавања и борбе током Првог и Другог српског устанка, он је следио пут који му је утро отац Иван, доведши првог учитеља Димитрија Протића у родно село Рековац. Живот га је даље водио до Јагодине, Крагујевца, Карловаца, Братиславе, Халеа и Берлина.¹ У Халеу, 13. марта

* gordana.garic.petrovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама: друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ За разлику од првих државних питомаца који су организовано пошли из Србије на школовање у Западну Европу, Спасић је сам успео да упише Лицеј у Братислави и универзитете у Халеу и Берлину. По упису, пишући Министарству просвете, он је успео да за себе издејствује стипендије. Током студирања остао је у сталној вези са Министарством, коме подноси извештаје о стању на страним универзитетима, шаље потребне књиге, правила и статуте тих универзитета и

1844. године, он брани свој докторат под насловом *De vectigalibus publici directis et indirectis* чиме постаје први грађанин модерне српске државе који је одбранио докторску тезу.² Периоду школовања Спасић је посветио трећину своје аутобиографије, коју овом приликом приређујемо за штампу.

Други део рукописа представља опис службовања у Министарству правде и просвете, у коме је Спасић био чиновник од 1844. до 1862. године. На почетку службе, као *столоначелник* Министарства, пописао је и уредио књиге Попечитељства. Овај попис представља и прво инвентарисање књижног фонда који ће представљати основу Народне библиотеке.³ Након тога је обављао службу главног управитеља школа за западни део Кнежевине Србије, управника Главног школског фонда, секретара и начелника Министарства а био је и члан „Одбора Просвештенија“. Својим радом постао је један од утемељивача педагошке науке код нас. Његова књига *Педагогично-методично наставленије за учитеље основни школа* је једно од првих и врло јасних педагошко-информативних и методичких дела код нас,⁴ те је стога постала и службено упутство за рад у школама.

школа. М. Подољски, *Д-р Милован Спасић и његов рад у Народној библиотеци*, Београд 1931, 11–12. О првим државним питомцима видети: Ј. Милићевић, *Прва група србијанских студената, државних питомаца школованих у иностранству (1839–1842)*, Историски часопис 9–10 (1959) 363–373.

² Оригинал тезе на латинском се данас чува у Архиву Филозофског факултета Универзитета у Халеу. Ј. Трговчевић, *Планирана елита. О студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, Београд 2003, 68.

Изгледа да се двадесетих година 19. века у Русији школовала једна група српских младића, али о њој се не зна ништа. Ј. Милићевић, *Прва група србијанских студената*, 364. Један из те генерације младића школованих у Русији је Паун Јанковић Баћа. Он је након завршене основне школе послат као државни питамац у Русију. Одатле се вратио на позив кнеза Милоша, који га је поставио за писара Кнежеве канцеларије 1830. године. *Јанковић, Паун Баћа*, Српски биографски речник, том 4, Нови Сад 2009, 300–301 (П. Јовановић).

³ До данас је сачуван Спасићев извештај о инвентарисању књига, који је он поднео Министарству просвете 21. фебруара 1845. Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци Србије*, Београд 1990, 99–101. Сам инвентар је изгорео приликом бомбардовања Народне библиотеке 1941. године. Увид у овај инвентар имао је Михаило Подољски. М. Подољски, *Д-р Милован Спасић и његов рад у Народној библиотеци*, Београд 1931.

⁴ Поред овог педагошког дела намењеног учитељима, које је доживело два издања (1855. и 1859. године), Спасић је 1850. написао и књигу *Нараствени воспитатељ деце за родитеље и воспитатеље*. Н. Трнавац, *Лексикон историје педагогије српског народа*, Београд 2012, 529.

Једна од главних Спасићевих намера, током службовања у Министарству просвете, била је побољшање материјалног стања учитеља. Његова настојања су добила своје законске основе у Закону о устројству главног школског фонда (1856) и Закону о устројству основних школа (1857).⁵ Иако је том приликом предвиђено и оснивање посебне учитељске школе, прва таква школа основана је тек 1871. у Крагујевцу.⁶

Опис службовања у Министарству просвете заузима највећи део аутобиографије. Ова чињеница има посебан значај уколико се има у виду да је у оквиру тог министарства дошло до сукоба који ће добити велики публицитет. На почетку свог службовања у Министарству просвете, Спасић је дошао у сукоб са начелником овог министарства Јованом Стеријом Поповићем⁷ и Пауном Јанковићем Баћом⁸, министром правде и просвете.⁹ Према Спасићевом сведочењу, узрок сукоба са Стеријом је био у Стеријином одбијању да врати књиге Министарства које су се налазиле код њега а које је Спасић имао намеру да попише.¹⁰ Да је овај сукоб почео одмах по Спасићевом доласку у Министарство сведочи и један документ Министарства просвете, у коме Стерија наводи да је незадовољан Спасићевим способностима и да му је стога дао да попише библиотеку. Овај сукоб попримио је шире размере 1847. године. У јавност избија објављивањем Стеријине критике Спасићевог говора

⁵ П. Деспотовић, *Историска педагогика*, Београд 1926, 276.

⁶ Спасић је нарочито инсистирао на оснивању овакве једне школе. Овакав предлог он је поднео још 1846. године, као члан „Одбора просвештенија“. В. Грујић, *Школско реформаторски рад Ј. Ст. Поповића у Србији 1840–1848*, Београд 1956, 33–34.

⁷ Јован Стерија Поповић је обављао дужност начелника у Министарству просвете од 28. октобра 1842. до 12. марта 1848. Ј. Рељић, *Јован Стерија Поповић 1806–1856. У фондovima и збиркама Архива Србије*, Београд 2016, 52, 87.

⁸ Паун Јанковић је оставио сведочанство о периоду када је био активни учесник политичког живота у Србији. У својим мемоарима, он не помиње Милована Спасића, као ни трвења која су постојала у Министарству правде и просвете док је он њиме руководио. Ови мемоари су објављени у оквиру: П. Јанковић Баћа, *Мемоари и стихотворенија*, Београд 1998.

⁹ О овом сукобу види: В. Грујић, *Школско реформаторски рад Ј. Ст. Поповића*, 182–188.

¹⁰ Спасић у свом извештају о попису књига, који је поднео Министарству, напомиње како је сам дошао на идеју о сређивању књижног фонда Министарства, јер је по примању службе уочио несмотрено понашање према истом. Он ту наводи да је запазио да су се чиновници неодговорно понашали са књигама, да су се оне разносиле без реверса и да се многима заувек изгубио траг. Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци Србије*, 100.

одржаног у Читалишту. Убрзо предмет расправе постаје Спасићева књига *Земљописаније целог света*, штампана 1845. године. Ова књига биће тема неколико чланака објављених у листовима „Новине Београдског читалишта“ и „Подунавка“ и полемичких списа објављених уз „Новине Београдског читалишта“ и „Српске новине“.¹¹

Имајући у виду поменути сукоб, разумљиво је што Спасић даје потпуно негативну слику о Стерији. Он такође умањује његов значај у доношењу најважнијих одлука у Министарству, као што је доношење првог просветног закона у Србији.¹²

¹¹ Расправа у јавности почиње од Спасићевог говора о књижници Читалишта београдског. Велики део овог говора представља нешто измењени део извештаја о пописивању књига, који је Спасић поднео Министарству просвете почетком 1845. Упореди: Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци Србије*, 99–100; Ђ. Живановић, *Стеријине полемике*, Београд 1985, 121–122.

Текст говора је објављен у „Новинама Читалишта београдског“ бр. 5 за 1847. годину, а напао га је Стерија у следећем броју истих новина. Полемика се даље наставља, а према мишљењу Ђорђа Живановића у њу се укључио, на страни Спасића, и Матија Бан под псеудонимом Србољуб. Сви ови полемички текстови су објављени у: Ђ. Живановић, *Стеријине полемике*, 121–163.

Према мишљењу М. Токина иза псеудонима Србољуб крије се сам Спасић. М. Токин, *Data Steriana: биографско-библиографска хронологија Јована Стерије Поповића*, Књига о Стерији, Београд 1956, 395.

Расправа са Спасићем навела је Стерију да напише комедију *Судбина једног разума*, која је постхумно објављена. У предговору он помиње Спасићево име и говори о мотиву настанка овог дела. Ђ. Живановић, *Стеријине полемике*, Београд 1985, 86. Ова драма је први пут објављена 1909. године, на основу рукописа који се чува у Библиотеци Матице српске. Јован Скерлић, који је приредио ово издање, дотиче се у предговору сукоба Стерије и Спасића. Ј. Ст. Поповић, *Драматски списи III*, Београд 1909, 5–10.

У вези са овим сукобом, Спасић у аутобиографији помиње и истрагу којој је подвргнут због утаје новца. Наиме, Спасић је 1846. године пратио групу државних питомаца приликом њиховог одласка у иностранство. Након повратака у Србију, оптужен је за проневеру. Према Спасићевом сведочењу случај је окончан ослобађајућом судском пресудом. Са овим његовим тврдњама косе се неки документи из фонда Министарства просвете према којима је он проглашен кривим и лишен службе, а утајени новац је морао да врати. В. Грујић, *Школско реформаторски рад Ј. Ст. Поповића*, 183.

¹² Према Спасићевим речима, он сам је код министра и неких чланова савета иницирао доношење закона о школама. Међутим, сачувани су пројекти закона о уређењу школа још из 1833. и 1839. године. Јован Стерија Поповић је као начелник Министарства просвете израдио један нацрт плана за уређење школског система у Србији пре Спасићевог доласка у Министарство, у другој половини 1842. године.

Препирке између Спасића и Стерије треба гледати и у ширем контексту нетрпељивости према Србима из прека, који су били део политичког живота Кнежевине Србије средином 19. века. Разочаран кампањом против „Швабурије“ службу је напустио и Спасићев главни противник у Министарству просвете Јован Стерија Поповић.¹³

Након готово две деценије службовања у Министарству просвете, Спасић је 1862. године постављен за првог управитеља Управе фондова.¹⁴ На сређивању Управе фондова је радио до 1864, када је прешао на место начелника Економског одељења Министарства финансија. У то време је покренуо питање оснивања удружења које би се бавило унапређењем пољопривреде. Ову своју намеру је спровео у дело 1868. године, када је

Стеријин други пројекат је поднет Совјету 28. августа 1843. године. Суштина овог пројекта је готово у потпуности прихваћена, док је језик текста сажет у законски, са кратким и прецизним изразима. Пројекат је усвојен 23. септембра 1844. године као први закон о школама у Србији. Објављен је 18. новембра 1844. године. Први планови и концепти уређења школског система у Србији објављени су у: П. Сланкаменац, *Документи о првим школским законима у Србији*, Грађа Историског института САН, књ. 8, Београд 1956, 91–120. П. Сланкаменац, *Јован Стерија Поповић, творац првог закона о школама у Србији*, Зборник Матице српске за друштвене науке 4 (1952) 69.

¹³ Напади на „швабе“ почињу 1839. године, у тренутку кад фактичку власт у Србији преузимају намесници кнеза Милана. Име самог Стерије се наводи и у песми *Српским старешинама*, у којој анонимни писац са псеудонимом Правдољуб 1848. године агитује против Срба из Аустрије. П. Крестић, *Пречани и Шумадинци: Теодор Павловић и „Сербске народне новине“ о Кнежевини Србији (1838–1848)*, Београд 1996, 67; исти, *Песма против „шваба“*, Мешовита грађа 21 (2003) 54.

Против Срба из прека агилно се борио Тома Вучић Перишић. Захваљујући њему раскинут је уговор са Јованом Хаџићем. Нетрпељивост према Србима из јужне Угарске била је и део политичких подела у Србији 1848. године, које су кулминирале на Петровској скупштини. Тада су напустили службу Алекса Јанковић и Лаза Зубан. Р. Поповић, *Тома Вучић Перишић*, Београд 2003, 206–207; Р. Поповић, *Срби из јужне Угарске и обнова нововековне српске државе у првој половини 19. века*, *Летопис Матице српске* 190/493 (2014) 882.

¹⁴ Спасић је пре доласка на чело Управе фондова руководио Главним школским фондом, који је установљен 1856. године. Управо овај фонд ће бити клица будуће Управе фондова. Под руководством Милована Спасића Управа фондова је током прве године пословања од разних фондова примила укупно 9.684.000 динара а пласирала, 9.500.000 динара. На тај начин је спроведено ригорозно правило пласирања свих расположивих средстава. О Главном школском фонду и Управи фондова видети: М. Гломазић, *Историја државне хипотекарне банке 1862–1932*, Београд 1933, 55–65.

одржан први састанак оснивача. Већ почетком следеће године усвојена су правила и одржан први састанак на коме је Спасић изабран за председника друштва.¹⁵ Друштвом је председавао до 1881. године а шест година је уређивао и орган друштва „Тежак“, у коме је објавио низ чланака.

Својој делатности у време ослободилачких ратова 1876–1878. Спасић је посветио посебну пажњу. Као начелник Министарства финансија, он је 1876. године постао члан одбора који се бринуо о потребама становништва у окрузима погођеним ратом као и становништва избеглог из Старе Србије и Босне.¹⁶ Наредне године постављен је за комесара Алексиначког и Крушевачког округа, како би се старао о повратку народа из збегова и дистрибуцији брашна и жита из државних складишта.¹⁷ Тада је изабран и за члана одбора који се старао о подели помоћи пострадалима становништву. Спасић је пропутовао ратом захваћена подручја као и део ослобођених крајева.¹⁸

Своју аутобиографију Спасић је саставио 1901. године и предао је сину Душану да је објави. Рукопис је годинама био затурен. Пронашао га је унук Иван у списима свог оца Радивоја, млађег Миловановог сина. Он је 1944. године предао Српском пољопривредном друштву текст аутобиографије, са кратким уводом и библиографијом, коју је сачинио Бошко Вељковић¹⁹. Намера је била да се ова аутобиографија објави у споменици Српског пољопривредног друштва, која је требало да изађе поводом 75 година од оснивања. Међутим, ратна дешавања су омела штампање ове споменице, тако да је припремљени материјал био годинама затурен у једном писаћем столу трговинског предузећа за снабдевање пољопривреде „Нова бразда“. Службеница овог предузећа Добрила Радовановић предала га је Државном архиву НР Србије 1962. године. Данас се чува у Историјском архиву града Београда, у фонду Српско пољопривредно друштво, под сигнатуром 176 (174).

¹⁵ О оснивању и раду друштва видети: О. Срдановић-Бараћ, *Улога Српског пољопривредног друштва и „Тежак“ у развоју пољопривреде Србије до Првог светског рата*, Београд 1968.

¹⁶ Н. Шкерковић, *Записници седница Министарског савета 1862–1898*, Београд 1952, 223.

¹⁷ *Исто*, 283–284.

¹⁸ *Исто*, 316, 327; М. Спасић, *Неки подаци из времена нашега првог рата за ослобођење и независност*, Гласник СУД 63 (1885) 240–250; *Исто*, *Подаци о аграрним односима хришћана у ослобођеним крајевима, округа топличког и врањског, за време турске владавине*, Гласник СУД 71 (1890) 219–258.

¹⁹ Бошко М. Вељковић је између осталог саставио и *Преглед издања Српске академије наука: 1886–1952*.

Један примерак аутобиографије остао је у власништву породице и у њега је имао увид Миливоје Кнежевић, који је делове везане за Спасићево школовање објавио у оквиру свог текста *Из аутобиографије Милована Спасића*.²⁰

Рукопис аутобиографије који се чува у Историјском архиву Београда је писан писаним словима оловком на 46 листова А4 формата. Пропратни списи су куцани на машини ћириличним словима. Чине их записник о пријему рукописа, библиографија др Милована Спасића, преписи чланака *Др. Милован Спасић* и *Са прославе 50-годишњице књижевног рада председника Српског пољопривредног друштва*, препис некролога, предговор за биографију од Ивана Р. Спасића и писмо Ивана Р. Спасића председнику Српског пољопривредног друштва.

Рукопис аутобиографије приређујемо без језичких и правописних интервенција. Писац је своје примедбе давао у напоменама означеним знаком Х, како их и овде дајемо. Напомене приређивача су означене бројевима.

²⁰ М. Кнежевић, *Из аутобиографије Милована Спасића*, Настава и васпитање 5/9 (1856) 548–552.

Биографија

Или

Успомене из живота и рада почив. Доктора филозофије Милована Спасића, члана државног Савета, члана поч. Академије Наука, оснивача пољопривредног друштва и. т. д.

Мој деда Спаса доселио се из Топлице XVII века и настанио се у неком селу близу Краљева. Но како су Турци пролазили кроз Краљево за Ужице, Босну и Нови Пазар, њему се не допадне то па пређе преко Мораве у Левач, и настани се у селу Рековцу. Кућу начини изван села под планином „Папатир“ названом и кућу начини у једном глождаку, гди се налазио добар извор воде за пиће. Он је имао четири сина: Ивана, Саву, Симу и Јеремију. Кад ми деда Спаса умре, мој отац Иван Спасић, као најстарији брат, постане домаћин. Ожењен је био са девојком Јованом из Бачине, среза темнићког. Војевао је против Турака под Карађорђем и Милошем Великим, као буљубаша. Кад се после рата мало примирио, Милош Велики постави мога оца за кнеза села Рековца говорећи: „Ето ти штап Иване, па ко те не слуша удри“.^х Сада, као кнез, да би своју дужност боље вршио, начини кућу у селу и у њу се усели 1819. год., а браћа му остану у старој кући, и ако нису били подељени. Он је имао шест синова: Илију, Стевана, Милутина, Димитрија, Милована и Андрију, и две кћери, Петрију и Пелку. Када су му деца порасла, мој се отац одели од браће, а остала браћа остану у задрузи.

Ја сам рођен 1818. год. на Беле покладе²¹. Мој отац желећи, да му које дете учи књигу, нађе учитеља, после угушења Ђакове буне 1824 год. у лицу неког Димитрија Протића из Срема и у договору са неколико сељана погоди га. Куће за школу није било, него се учитељ са ученицима селио сваке недеље из куће у кућу оних родитеља чија су деца ученици били. Родитељи ученика хранили су учитеља, док је школа у чијој кући била. Осим тога давали су учитељу по један цванцик месечно од ученика. Соба није било (осим код мог оца) гди би се деца учила, него би поседала у кући око ватре кад је хладно и рђаво време, а кад је лепо и топло под какво дрво у хладовини.

^х Примедба: У оно време звали су се старешине села и општина „Кнезови“, а књаз Милош „Књазом“ и овај се подписивао књаз Милош Теодоровић.

²¹ Беле покладе су последњи дан уочи Великог поста. Године 1818. су биле 24. фебруара по старом а 8. марта по новом календару.

Мој отац дао је у школу мене и мога старијег брата Милутина, а и мог брата од стрица Јову. Милутин је бегао из школе, а ја сам и Јова ишао прилежно у школу и добро смо учили.

Књига нарочитих није било. За први почетак учења набављани су буквари: Московски и Будимски, но учитељ је говорио, да су бољи будимски, па су родитељи ученика морали тражити и набављати будимске. Осим ове књижице из које кад су научили читати, узимали су часловац а за тим псалтир. Поред читања учили смо писати, рачунати и молитве на славенском и грчком језику. Једном речју све што је учитељ знао и умео, учио је ученике. И тако после три четири године добри ученици знали су скоро онолико колико и учитељ.

Хартију и оловке набављали су родитељи у варошима, а ове оловке прављене су и од куршума. Кад смо учили писати и рачунати, метнемо артију на какву даску, софру или лопар. За креду и таблу нисмо знали. Мастило је прављено кувањем жездикове коре и галице, а писали смо гусчим перима.

После две године отиде за учитеља у Бачину, и тако деца рековачка остану без учитеља. Но мој отац, да не би учење прекидао, пошље ме у Бачину, гди сам код мог ујака Марјана седео и у школу ишао. Али с тим не буде мој отац задовољан особито што је волео да му молитве читам уочи недеље и празника, зато нађе и у договору са сељанима погоди за учитеља неког Николу Кујунџића, који је био родом из јагодинског округа, али се учио у Сремским Карловцима, кад је као младић 1813 г. у Срем побегао. Овај учитељ знао је нешто више од Протића, особито рачун. Кад се школа обновила у Рековцу, отац ме врати из Бачине кући и ту сам учити продужио, морајући да читам молитве у очи недеље и празника због чега ме је мати звала: „Мајкин попа“. Школа сад није била амбулантна (селећи се) као пређе, јер су сељани начинили кућу за школу и ову учитељу поклонили. Сада је и више ученика било, него пређе, а плаћали су учитеља по један цванцик месечно од сваког ученика, али нису га хранили, осим што су му давали нешто поклона у храни и огрев му доносили.

Обичну наклоност деце, тражити птичија гнезда и ватати птице, и ја сам имао. Тако у пролеће 1826. одем у један луг да тражим птичиће, па се приватим за један сув пањ, јер је низбрдно било, и из шупљине пања уједе ме змија за средњи прст леве руке. Она је била отровна, како су људи говорили па су је нашли и убили. Но благодаревши вештини и искуству људи будем излеђен, али су ми нокти и кожа на руци докле је била везани, отпали и нови израсли.

1827 год. умре ми отац, а нисам имао ништа више у рековачкој школи учити. Зажелим ићи у Јагодину или Крагујевац, те да тамо учити

продужим; али браћа нису ме хтела издржавати. Код куће пак да останем и стоку чувам нисам хтео, зато замолим стрица Саву, да ме у Крагујевац одведе и тамо ако не могне наћи ми место да у школу идем, нађе ми мајстора да какав занат учим. Ову последњу молбу стриц ми прими и нађе ми место код неког Симе Нешића, који је дућан са меким еспапом држао и терзилук радио. Код овог мајстора учећи занат био сам у исто време и шегрт трговачки. Мој газда Сима није знао читати и писати, зато сам ја морао писати и рачунати, особито кад би еспап из Београда донео, морао сам све побележити: пошто се шта може продати и на тај начин научио сам свашта продавати, као и он сам. И при свем том ја сам желео у школу ићи, али сам морао три године као шегрт одслужити и уговор стричев испунити. Кад је четврта година настала одреди ми газда плату, као прву, те јоште годину дана да морам, по неким еснавским правилима, код њега остати. На ово ја не пристанем и он ме почне средством неког устабаше вијати.

Наведене неприлике натерају ме те у Јагодину одем, да тамо у школу идем, држећи да се тамо много више учи, него што ја знам. У исто време држао сам да ће ми Петар Радојковић, син кнез Милетин, који је болту држао, дати бар за неко време стан и храну да у школу идем. Он ми доиста дан стан, али ми није дао храну. Чујем да неки Црни Станко даје по две паре од оке ономе, који му со на пијаци крчми, а пијаца је држана недељом, кад се у школу не иде. Зато га замолим, и он ми одобри, па ми да и кантар, а његови момци изнели би по две или три крупице соли и на моју покавицу Разбили би, и тако ја раскрчмим по 100 и више ока соли и заслужим по пет и више гроша, колико ми је доста да се преко недеље израним и у школу идем.

На овај начин мучећи се ишао сам у јагодинску школу око два месеца; па кад сам видео, да ја знам оно што се у тој школи учи, напустим је и вратим се у Крагујевац. Овде се јавим кнезу Милети²², члану народног суда и замолим га, да ми нађе место, гди би храну и стан имао, те да у Гимназију идем, пошто сам дознао шта се тамо учи.^х Он ми одговори да то не може бити, него да ме препоручи неком Фртомару, терзибаши Књаза Мила, па да занат научим, јер си вели и онако тај занат учити почео.

²² Милета Радојковић (1778–1852) био је кнез Јагодинске нахије, члан Совјета и министар војни. Предводио је 1835. буну која је по њему названа Милетина буна, а након које је кнез Милош донео Сретењски устав.

^х Кнез Милета био је друг мога оца у рату под Карађорђем, и кад је овај и народ страдао 1813 г. онда је он са још неколико другара дошао мом оцу те су се у планини рековачкој склонили од Турака и моја их баба хранила.

Не знајући куд ћу и шта ћу послушам га и погодим се код Фртомара. Но једнако размишљајући како ћу у школу моћи ићи, срећом дознам, да у Карловцима има благодјејаније за сиромашне ученике; да тамо има богословија и гимназија, у којој се учи немачки и латински; и да је Књаз Милош послао четири дебела вепра митрополиту Стратимировићу на то благодјејаније.

Ово ме дознање охрабри и ја се одлучим ићи у Карловце да тамо науке учим, које саопштим кнезу Милети и замолим га, да ми пасош извади. На ово ми рекне: Иди синко твом чича Сави, да ти извади мали пасош у јагодинском Магистрату, па онда донеси га мени, а ја ћу ти извадити велики за Немачку. Овај његов савет једва дочекам и извршим га и он ми извади велики пасош за Аустрију. У исто време да ми кнез Милета 18 цванцика а стриц ми је Сава дао 12 цв. На овај начин спремљен пођем на пут за Карловце у пролеће 1835. г. Пошао сам пешке, али кад сам био близу Чумића села, стигне ме неки грчки официр, који је на кочијама путовао, па ме упита турским језиком: Куда идеш? И кад му ја опет турски одговорим, да идем у Београд, онда он рекне: Седи на кола до кочијаша.^x Ово ја учиним а уз пут био сам толмач том официру јер није знао ни речи србски. Из Београда пређем у Земун и ту одлежим у Контумацу 10 дана па онда одем пешке у Карловце. Сва моја имовина била је у једној торбици од јастука начињеној и 30 цв.

Кад сам у Карловце дошао, потражим и нађем неког Обрадовића, који је имао сина Петра и од ког сам му донео писмо. Тај Петар био је писар у народном суду у Крагујевцу и кад сам Обрадовићу дао писмо, он се врло радовао и мене питао о Србији и његовом сину, па ме и лепо примио. Не знајући ком да се обратим с молбом за благодјејање, Обрадовић ме упути неком капелану митрополитовом, који је са благодјејанијем управљао. Кад се овом јавим, он ми намргођен рекне: Не дајем ја благодјејање, него ниова екселенција. Ја пак не знајући које тај, упитам Обрадовића и он ми рекне, да је то Митрополит и покаже ми гди седи. Кад сам ово дознао одмах одем у двор митр. Стратимировића²³. Пред двором сретне ме неки Павле послужитељ митрополитов и упита ме: Шта ти хоћеш Србијанче (јер сам у србским хаљинама био) и ја му кажем, хоћу да молим митрополита за благодјејање. На ово ми рекне: Стој ту! па мало после позове ме на горњи бој конака и уведе ме у собу,

^x Кад сам на занату и у трговини био, ја сам учио турски, пишући речи, како се шта зове и тако сам хиљадама речи знао, па прилично и говорио.

²³ Стефан Стратимировић (1757–1836) био је митрополит српске православне Карловачке митрополије од 1790. до 1836. године.

гди је митрополит био. Овај ме прими стојећи и упита ме: Шта желим? Ја му одговорим, да молим за благодјејање, јер хоћу да учим немачки и латински. На то ће рећи он: Од куда си и знаш ли србски, ја му кажем да сам из Рековца окр. јагодинског, и да србски знам. На то он да ми једну књигу црквену, те сам му читао, а кад се ово сврши рећи ће: Ви сте србијанци неблагодарни! Тако сам хранио ону криву кучку па ме после грди (види „Бунгур“ у вуков. речнику) Ја рекнем да нећу и да ћу бити благодаран. За овим нареди капелану његовом, да ми се да благодјејаније и стан у ком су још два сиромашна ученика становала и који су трпезарји за време ручка благодјејанаца послуживали.

Благодјејање састојало се из једног јела (Бунгура) о ручку и фунта леба, а јело је било прекрупњена пшеница, јечам, кукуруз и тарана кувана у казану без меса и масти; али када је сипана у чиније, помазана је одозго са машћу. На свака четири ђака долазила је једна чинија. Вечере није било, зато би појели кашу, а леб би оставили за вечеру они који је иначе не би имали.

Како сам ја дошао у Карловце кад школе не почињу, то ја до почетка истих употребим време у учењу немачки: читати, писати и рачунати. Ово ми је тим лакше било, што су они ђаци, који су самном становали, знали немачки, јер су Гимназије свршили и у Богословији били. За време до 1. Августа када школе почињу, научим ја читати писати и бројати немачки, па се пријавим учитељу немачке школе Козјаку, који је управник исте био, и он ме прими у други разред. После пола године, видећи како ја добро учим, премести ме у трећи разред, говорећи: штета би била синко да дуже останеш у другом разреду. Ово нагло прелажење из разреда у разред падало ми је врло тешко, али добра воља и приљежање побеђује све, и тако ја свршим осн. немачку школу и добијем сведочбу, па се у почетку 1836. год. пријавим директору Гимназије Јакову Гершићу²⁴ и он ме прими и да ми стан у једној соби гимназијалној, гди су још два сиром. ученика становали. Ово ми је с једне стране добро дошло, али с друге дођем у ту незгоду, што сад нисам имао вечеру, као кад сам становао у здању гди су благодјејанци ручавали. Нешто новца, што сам имао, потрошио сам за књиге и друге преке потребе. Али на моју срећу, дође 1836. г. Књагиња Љубица у Карловце са синовима Миланом и Мијаилом да посети митрополита Стратимировића; и кад јој се јавим, обдари ме са 10 форинти сребра преко њеног ађутанта Петра Радојковића. Сада

²⁴ Јаков Герчић (1788–1851) био је први Србин директор Карловачке гимназије. Школом је управљао 26 година (1825–1851). Предавао је реторику, поезику и историју.

дошавши до мало пара могао сам сваки пут потрошити који грошић за хлебац, особито ујутру.

Кад сам горку бригу пребринуо, постарам се те нађем да поучавам децу из основне школе и тим начином заслуживао сам по два или три форинта месечно. Поред овога директор Гершић, знајући да ја немам вечере, позивао ме чешће да са њим вечерам и друштво му правим, којом приликом преповедао би ми много што шта из историје, особито о страдању Србског народа (Он је предавао историју у VI разреду гимназије). Шта више, кад би настао одмор школски, он би ме задржао код њега да га послушам и књиге му из собе изнесем, кад би ову кречио и после ове наредио, како су и биле. С њим сам за све време одмора ручавао и вечеравао, а имао је једну жену удовицу, која му је собе чистила, закуску (вруштук) кувала и јело из гостионице доносила и судове прала, па би после у њен стан одлазила.

1836. год. прилика се укаже, да ја са мојим малим знањем турског језика, као што сам напред казао, будем толмач Митрополиту. Неки дервиш (турски калуђер) из Багдата дошао у Карловце и јавио се Митрополиту. Али како нико није знао да га пита, одкуда је и шта хоће, па кажу Митрополиту, да има у Гимназији један Србијанац, који би може бити знао турски, он ме позове, да му будем толмач, ако турски знам. Кад му се јавим, он ме пита: знаш ли турски синко? Кад му ја одговорим да нешто знам он позове тог Дервиша и каже ми да га питам. Откуда је, како је дошао из Азије, шта хоће и куда иде? На ова и подобна питања мој Турчин је договарао и мени казивао, а ја Митрополиту; и тако је он знао да је тај Дервиш из Багдата, да је у Јевропу дошао морем на лађи. Али каже да иде у Будим и да тамо чита молитве на гробу неког „ђилбабе“²⁵, који је у Будиму сахрањен још у оно време, кад су Турци у Унгарској владали.

1837. год. када је наступио одмор школски замолим Директора, да ми дозволи ићи у Рековац, да мајку и осталу родбину видим и нешто новаца набавим, и он ми дозволи говорећи: дођи синко натраг и учење продужи јер би штета била, да одустанеш учити. За овим одмах пођем на пут пешке, пошто нисам имао новца за кола, и дођем у Рековац, видим се са целом родбином и нешто новаца позајмим од стрица Саве, па и пожурим натраг ићи. Али кад у Земун дођем, карантин подигнут од 10 на 21 дан, због тога, што кажу, да је се куга појавила у Србији, а нарочито у Јагодини. Због овога морао сам цео карантин 21 дан, одлежати у једној

²⁵ Ђул Баба, дервиш бекташија, који је био у пратњи Сулејмана Величанственог. Погинуо је под зидинама Будима. Сачувано је његово турбе, које је место ходочашћа.

кући, гди је још неколико људи било. За овим дођем у Карловце и пређем у други разред Гим.

Науке у Гимназији предаване су на немачком и латинском језику, осим Катихизиса. Предмети су казивани (диктовани) осим граматике (Бредерове) а професори били су класни, а не предметни, као што је сада заведено. Учење предмета ишло ми је доста лако, али да их разумем било ми је тим теже, што речника србско-немачког и србско-латинског није било. Да би се у овоме помогао, нађем код једног старинара у Новом Саду речник немачко-славенски, али је редакције руске, и тим сам се много помогао да предмете могу разумети.

Мој отац са браћом имао је тетку, која је са мужем пребегла у Срем, кад је народ 1813. год. пострадао, па за њу нису чули је ли жива и има ли ког свог. Ја ово знајући, обећао сам стрицу Сави, да ћу је наћи и писаћу му, гди је и кога има. Кад сам ово дознао, да је у Руми и да има два сина Луку и Аксентија, напишем писмо стрицу и замолим га да ми јави, ако жели тетку видети, када ће моћи у Земун доћи, те да ја са бабом тамо дођем и видимо се. На ово чича Сава одговори да ће тога и тога дана доћи у Земун, а то је било у почетку одмора школског 1838. г. Зато одем у Руму и у одређен дан дођем у Земун са бабом и њеним сином Луком, који је имао своја кола. Дошавши у Земун, одемо на „Палаторију“²⁶, гди се људи састају без мешања, и тамо нађемо стрица Саву. И пошто се он ту видио и разговара са његовом тетком врати се сваки својој кући, а ја одем мом директору Гершићу у Карловце.

1838. год. пређем у III разред Гимназије и ту свршим овај разред са одличним успехом. Али како су Карловци србска варош и мало се чује немачки говорити, а ја би желио да што боље тај језик научним, па ту жељу изјавим Директору Гершићу и он ми саветова да одем у Пожун, гди се немачки говори и гди има врло добра Гимназија (јевангелистичка), и конвикт за сиромашне ученике, т.ј. храна за врло малу цену. Кад ово чујем одмах се одлучим ићи у Пожун, па узмем сведочбу, како сам трећи разред Гимназије свршио и дођем у Београд почетком јулија 1839. г. Дам молбу попеч. Просвете за благодјејање, те да могу у Пожуну учење продубити, казавши и узрок тој жељи. Молба ми се уважи и одреди ми се само 50 талира годишње. Научен и онако сиротовати и надајући се да ћу у „конвикт“ бити примљен, будем са одређеном ми сумом задовољан и одем у Пожун. Кад сам тамо дошао пријавим се Ректору Гимназије и Лицеја Микнеју, и он ме прими у V разред Гимназије, кад је видио из

²⁶ Парлаторија – део контумаца у коме су се могли водити разговори без физичког контакта између саговорника из Аустрије и Србије.

сведочбе, које сам предмете учио, говорећи да се овде у IV разреду скоро све оно учи што сте у Карловцима у III раз. учили, па би била штета, да губите годину дана. У исто време прими ме у тај конвикт, али су га они звали „Алумнеум“. У овом имао сам само ручак и за тај плаћало се по два форинта месечно. Осим овога плаћало се по неколико форинта за предавање предмета (дидактрум), зато ми је било врло тешко са 50 талира издржавати се.

По истеку I полгодија школског, добијем Балеанум стипендију^x састојећу се из 40 фор. ср. годишње. Али и са овим тешко ми је било издржавати се, зато се, кад V разред свршим обратим се Попечитељству Просвете с молбом да ми благодјејање повиси и оно то учини давши ми још само 25 талира. На овај начин кад сам у VI разреду био, имао сам са државним благодјејањем балеановом стипендијом, свега 95 талира. Науке су у овом заводу врло добро предаване, а и професори су при предавању говорили немачки и латински, како је који предмет био.

По свршетку Гимназије у Пожуну наумим ићи у Германију, а у овом ободре ме и неки Словаци, особито неки Штур²⁷, који је у Халском Универзитету науке учио и казивао ми, да је ту јевтиније живети, него у Берлину. Горње намере ради обратим се Попечитељству Просвете да ми одобри 200 талира, те да у Пруској, Халском Универзитету, науке филозофске и друге слушати могу. Оно ми ову молбу одбије и упути ме, да науке, особито права учим у каквом унгарском Универзитету. Но ја са овим не будем задовољан, особито што ја не знам маџарски, а на Дијети у Пожуну 1840 год. закључено је, да се науке предају на маџарском језику, јер су дотле предаване на латинском.

Из наведених разлога одважим се ићи у Београд, а нисам имао више од 5 цванцика. У путу сам се патио и по нешто зајма код познатих тражио. Тако сам добио од неког Петра Петровића ђакона у Текелином заводу у Пешти 5 форинта, а од Васе Крстића у Карловцима 2 форинта. На овај начин допетљах у Београд и замолим кнеза Милету, који је био подпредседник Савета, те ми он изради код Попечитељства Просвете, благодјејање од 200 та. годишње и 30 тал. за путни трошак до Хале. Како

^x Неки Балеја, бивши конзул руски, који је у Пожуну живио и умро, оставио је сво имање овој јевангелистичкој Гимназији и Лицеју с тим, да се православним ученицима, који би се ту добро учили и владали, да је благодјејање од прихода његовог легата.

²⁷ Људевит Штур (1815–1856) је био књижевник и једна од водећих личности словачког препорода. Као и Спасић касније, Штур је студирао филозофију у Халеу. Након завршетка студија предавао је на Евангелистичком лицеју у Братислави, који је 1839. и 1840. похађао Спасић.

ово буде одма пођем на пут Августа мес. 1841. год. и уз пут свратим у Карловце и Пешту те мојим повереницима вратим зајам, а у Пожуну узмем сведочбу, како сам Гимназију свршио.

Када сам у Халу дошао запишем се у филозофски факултет Свеучилишта, и пријавим се дотичним професорима, које науке I полугође слушати желим, као: логику, метафизику, штатистику и историју старог века. Кад се сврши ово полгодје, наумим ићи у Берлин, да тамо слушати продужим. За дозволу ове намере обратим се Попечитељству просвете и замолим да ми се благодјејање повиси, приложивши уз молбу пријавну листу, пописану од професора из које се види, које сам предмете I полгођа слушао. Ова молба буде ми уважена са повишицом благодјејања од 100 талира, које кад ми се саобшти одем у Берлин и у дотични факултет Свеучилишта запишем се и почнем слушати правилно прописане предмете. Али као громом будем поражен, кад чујем, да је буна у Србији и да је Књаз Мијаило прешао у Земун.²⁸ Одма за овим добијем писмо од банкера Куртисона из Беча, преко ког сам благодјејање добијао. У писму ми се каже: ако се повинујете новој влади јавите, те да се вама пошље путни трошак за повратак у Србију, а ако не, да се не надам никаквој помоћи од стране србске владе. Немајући куда, одговорим, да се повинујем и за тим добијем путни трошак за повратак у Србију.

Кад у Београд дођем затекнем велико весеље што је Порта потврдила Карађорђевића за Књаза. Користећи се тим расположењем владе успем, те ми се одобри, да се у Берлин вратим и науке учити продужим. У овом помогао ми је и Тодор Павловић²⁹, уредник „Србских Новина“ у Пешти, који је држао страну „Уставобранитеља“ и ком сам ја писао неке чланке, економно политичког садржаја.

Кад се у Берлин повратим продужим учење и кад све предмете филозофског факултета слушати довршим, наумим положити испит доктора филозофије. Овог циља ради напишем, као што се захтева, „Дизертацију“ на латинском језику под насловом: О данцима редовним и нередовним (*De vestigalibus directus et indirectus*), и тако се спремим за испит. Али како је такса за испите у Берлину скупља него у Хали, гди сам и пређе у школи био, и ту у Свеучилишту положим испит и добијем диплому доктора филозофије. За овим пођем на пут, свратим у Карловце, те заблагодарим Директору Јакову Гершићу за чињена ми добра док сам у Карловцима био, и у Београд дођем у почетку Априла 1844. год.

²⁸ Вучићева буна 1842. године.

²⁹ Теодор Павловић (1804–1854) био је секретар Матице српске и уредник Летописа Матице српске. У Будиму је 1835. покренуо лист „Србски народни лист“. Уређивао је и издавао „Србске народне новине“ од 1838. до 1848. године.

Дошавши у Отаџбину пун задовољства јавим се Попечитељству просвете и оно учини предлог Књазу, који ме предписом од 13 Априла 1844. год. В. № 473 постави за ванредног чиновника Попечитељства са платом од 300 талира, а да вршим дужност столоначалника и примам плату из овога, ког је место празно било. По овом замолим за одсуство, да у Рековац одем и мајку са осталом родбином видим. Ово добивши, пођем на пут и уз пут свратим у Јагодину да кнеза Милету видим и заблагодарим му на чињеној ми помоћи, и он ме код њега задржи два дана, да му причам, међу осталог и шта сам учио. У Рековац дођем уочи Ђурђев дана, ког свеца моја породица слави, па се том приликом видим не само са најближом родбином, него и са осталим сродницима, пријатељима и комшијама. У Београду вратим се 28. Априла и одмах напишем један чланак за новине у обзиру економском, у ком разложим разлику у кућевном животу пре десет година и тада и колико штете у привреди имамо, што народ, по обичају овом не ради четвртком (заклопљена) од Васкрсења до Спасовдана.

Овај чланак тако се допадне Илији Гарашанину³⁰, Министру Унутраш. Дела, да ми је благодарио за њега и обећао, да ће у полицијском законику ставити да народ у закопљене четвртке може радити и који би то бранили да се казне.

Као чиновник Попечитељства просвете радио сам оне послове, које ми је Начелник давао, а често ме одређивао да вршим дужност и оних чиновника, који добију одсуство. Тако сам заступао цензора књига и новина; уређивао Србске Новине и Подунавку⁴, за које сам и чланке писао. Осим овога, видећи да у Попечитељству има велики број књига растурених по свима собама и буџацама, да од њих нема никаквог списка и да се разносе без вођења рачуна, предузнем да их у три каталога попишем и част са чашћу саставим. Ове намере ради наручим три проста ормана за увођење и ређање књига, и кад ово спремим, предузнем их пописивати и у ормане под ону нумеру стављати, под којом су и књиге заведене. У току овог рада приметим и дознам, да има много књига код појединих људи, особито код чиновника, на послугу узетих без реверса, зато напишем отворен распис и замолим све оне, који су ма кад и ма какве књиге узели из Попечитељства да их врате, те да се попишу, па после, ако им требају нека узму, али на реверс. На овај начин знатан сам број

³⁰ Илија Гарашанин (1812–1874) био је један од уставобранитељских првака, члан Совјета, командант војске, помоћник министра унутрашњих дела (1842–1843), министар унутрашњих дела (1843–1852; 1858–1861), кнежев представник и председник владе и министар иностраних дела (1861–1867). Писац је *Начертанија*.

књига скупио и осталим придружио. Но Начелник попечитељства Јован С. Поповић³¹, противио се овом мом раду, па и књиге, које су код њега из Попечитељства биле, није ми их дао пописати. У обште, он је моме раду сметње правио, па после ме у Новинама нападао, и кад сам ја одговоре давао, као одбрану, он је лукаво умео стати на пут у државној штампарији, и онда јединој у Србији, да се моја одбрана не штампа. Но ја немарећи за све то, радио сам и даље, а кад сам све књиге пописао, које су ми до руке дошле, част са чашћу саставио и под нумерама у ормарима наредио, поднео сам извештај Попечитељству 21. фебруара 1845. год. под П. № 200. и ово је први попис књига, а могу рећи и први почетак уређења, данашње државне Библиотеке (Види приступну беседу Академика Ђ. Милићевића³² о библиотеци).

Заузет за просветну струку а видећи, да никаквог устројства основних школа немамо, настанем код Попечитеља и неких чланова Државног Савета, да се таково изда и да се по њему школе уређују и надгледају. Услед овога, буде позван Јован Хаџић³³, који је тада довршио био пројект законика грађанског, да пројекат закона о основним школама напише. Ово Хаџић учини користећи се устројством основних школа Херцогства Баденског, ког сам му ја дао. И тако добијемо прво законодавно устројство ос. школа 1844. г. Упутства за извршење одредби овог устројства било је у многим немогуће. Нисмо имали књига и других средстава, а тако и способних учитеља.

Видећи влада моју ревност и рад у просветној струци, будем указом од 22. фебр. 1844. г. постављен за „главног управника школа западне половине Књажевства Србије“, а за источну неки Петар Радовановић. Марта пак 1. исте године будем изабран за члана друштва „Србске Словесности“,

³¹ Јован Стерија Поповић (1806–1856) први је и један од водећих српских комедиографа. Био је професор права на Лицеју у Крагујевцу и начелник у Министарству правде и просвете (1842–1848).

³² Милан Ђ. Милићевић (1831–1908) био је књижевник, преводилац и писац. Радио је у Министарству просвете (1852–1855; 1861–1880) и Министарству унутрашњих дела (1855–1860; 1880–1884). Једно време је уређивао *Српске новине* а 1860. и 1861. је био секретар Кнежеве канцеларије. Био је помоћник министра у периоду од 1884. до 1886, управник Народне библиотеке од 1886. до 1897. и члан Државног савета од 1897. до 1899.

³³ Јован Хаџић (1799–1869), правник и књижевник, оснивач и први председник Магице српске. Био је уредник Летописа Магице српске и дугогодишњи управник Српске православне велике гимназије у Новом Саду. Творац је Грађанског законика Кнежевине Србије из 1844. године.

ком сам дао мој чланак о нашој цркви под турском владавином и зашто се је више Срба у Босни и Херцеговини потурчило, него у Србији.^x

Како у Попечитељству просвете није било људи, који би се својски заузимали за унапређење просветне струке, настојавао сам код саветника, особито код председника Стојана Симића³⁴, да се установи одбор просветни, па да се овај стара и о изради школских књига. Ово нађе великог одзива код Савета, као законодавног тела, и већ 3. Јула 1845. г. установи се „Одбор Просвештенија“, који се састојао из девет чланова, и који су имали, поред редовне плате својих званија, и по 180 талира годишње. За члана истог одбора будем и ја постављен указом од 28. Јулија 1845. г. Овај одбор почео је живо радити на свом задатку, али како се он није допадао попечитељу просвете и његовом начелнику јер им власт здраво ограничавао, то буде укинут 30. октобра 1847. г., а доцније замењен „Школском Комисијом“.

По устројењу ос. Школа од 1844. год. подели се Србија на два школска округа, на западни и источни, и буду постављена два „Главна Управитеља“ осн. школа, као што сам напред поменуо. Сваки је Управитељ имао за себе канцеларију, у свом стану, и преписку је водио непосредно са извршним властима и Попечитељством Просвете.

Спремивши се за пут пођем у почетку Априла 1845. г. на пут по посвећавању школа мог округа. Дијурине није било, него су општине дужне биле давати ми храну и подвоз од општине до општине гди школа постоји, због чега врло је тешко било путовати, особито због подвоза. Из овог узрока, предложим, те ми се за у будуће одобри 50 талира годишње за подвоз, за које новце куповао сам после коње и на њима путовао. Путујући на селским коњима и патећи се три месеца посветио сам ипак све обштинске и приватне школе мог округа. За овим вративши се у Београд, поднесем Попечитељству Просвете, 30. Јула 1845. год., извештај о стању школе и учитеља, из којих се могло видети све оно што се на основне школе односи.

Познавши право стање испитавши све односе школа и учитеља, чинио сам и разне предлоге Попечитељству, особито о бедном стању учитеља. Ово сам чинио и сљедећућих година кад сам посвећавање свршавао и извештаје

^x Кад је друштво Србске Словесности претворено у Србско Учено Друштво, онда сам постао редован члан овога, а кад је ово названо Академија Наука, био сам почасни члан ове.

³⁴ Стојан Симић (1797–1852) је био један од најистакнутијих уставобранитеља. Имао је значајну улогу у организовању Милетине буне. Био је председник Совјета од 1844. до 1848. године.

подносио. Но при свем том, нисам пропуштао и непосредно код народа радити, да се школе подижу, са потребама снабдевају, и да се учитељима већа плата даје. Али у последњем питању врло је тешко ишло, па сам чинио предлоге, да се прирез по срезовима разреже, на то су власти одговарале: да народ не пристаје, да се прирези ударају, јер вели „нама је на Врачару 1842 г. казано³⁵, ко ти поиште више од пет талира, пушку па за крушку“! Међутим бедно стање учитеља је и даље, особито сеоских, који и оно мало бедне плате (500 или 600 гр.) нису примали уредно.

Све наведено видећи, смислим начин и предузнем сам да код народа, приликом прегледања школа, радим на успостављању приреза за учитеље. Ове намере ради молио сам дотичне среске старешине, да позову све главније људе код школе на средокраћи среза, одредивши време кад ћу тамо доћи, па том приликом најживље представим важност школе и учитеља, доказујући, како је народу нужна школа, као и црква.^X На овај начин успео сам за неоклико година, те је прирез за учитеље установљен по свима срезовима мог округа, и стање учитеља у неколико

³⁵ Народна скупштина одржана 1842. године на Врачару, на којој је за кнеза изабран Александар Карађорђевић.

^X Ради бољег увиђаја којим сам начином склањао народ, те је одобравао прирез за учитеље, кад сам н. пр. дошао у Книће, да школу прегледам, затекнем ту врло многе људе из среза Гружанског, гди је и капетан био. Ја са њима нисам хтео непосредно разговарати о ствари, него средством ученика. Испитујући децу полагао сам им разна питања, и они одговарајући ми осуђивала су оне, који неће да помажу школу и учитеље. На пр.: Кад ми дете прочита „Оче наш“ упитам га: зна ли твој отац ту молитву? И кад дете рекне да не зна, онда ја рекнем да он није прави Христијанин, кад не зна ни Оче наш; али у исто време додам: да у оно време, кад је твој отац био мали, био је зулум турски, и нисмо имали ни цркве, а камо ли школе, зато ће нашим старим и твој оцу Бог опростити, но данашњим очевима, који не дају децу у школу и ову не помажу, не ће опростити ни Бог ни памтити људи. Даље испитујући децу упитам једно: је ли видило мечку? Кад дете одговори да је видило мечку, ко је води и шта ради, онда га даље упитам да ми право каже: Овди пред мејаном седео је један сељак, и кад му је мечка играла, он извади грош и баца га Циганину у решето, а кад би поискали један грош приреза за учитеље, он би одговорио: не дам! Сад ми кажи: је ли тај човек паметан? Дете одговори да није паметан. Кад оваквим и подобним примерима деца осуде оне, који су против приреза за учитеље и школе, ода изашавши из школе, капетан рекне: Браћо зато сам вас звао да чујете шта је школа и да вас питам хоћете ли школе и учитеље? На ово сви одговоре да хоћемо и одмах за тим одреди да у Гружи буде 7 школа (било је 5) и учитеља и да се сваком да по 1500 гр. што свега 10500 гр. И ову суму, кад подели на пореске главе, дошло је на сваку по 3 гроша годишње.

се побољшало. Али како је прирез овај полгодишње прибиран, то су учитељи у незгоди били, што на плату своју морају чекати док се прирез не покупи. Из овог узрока, почнем радити на томе да се обшти прирез за учитеље установи, и том приликом главни фонд школски умножи.

Горње намере ради предложим попечитељству просвете, да се установи обшти прирез с главе на главу по два цванцика годишње, у коју да уђе и онај грош, који је скупљен од народа за школу земљоделну у Топчидеру. Овај ми предлог буде одбачен. Но ја не одступајући од намере, као члан Депутације глав. Фонда школског, предложим овој 14. марта 1853. г., и она га прими и Попечитељству га, као свој пошаље. У исто време председник речене Депутације Стеван Марковић³⁶, Саветник, обећа, да ће настојати, те да се предлог усвоји. Но од овога ништа не буде. Међу тим се Попечитељ промени и код новог успем, те тако тек 2. Децембра 1855. г. отиде предлог законодавној власти, која га 14. истог месеца одобри. Овим прирезом, ког су и Цигани плаћати морали, знатно је поправљено стање учитеља, а и главни фонд је умножаван, ком су извршне власти сваке године рачун подносиле и новац, осим плата учитељских, шиљале. Ја као члан Депутације, а и после као председник, читао сам приликом славе о Св. Сави, извештај о стању главног фонда школског. За моје старање о унапређењу реченог фонда, добио сам две похвалнице од Попечитељства просвете.

Да би побудио што више власти и читајућу публику, то сам и чланке у новинама, особито у новинама „Читалишта Београдског“ 1848. г. и 1849. г. (види бројеве: 12, 13, 14, 16, 18 и даље) и ове сам после одштапао у једној књижици и рашиљао. Старајући се о поправци стања учитеља материјално, нисам пропуштао и о томе бринути се, да се они и у дужности својој усавршавају. Тога ради, кад сам школе посећивао, држао сам настављајуће (инструктивне) испите, и тиме показивао им, како треба децу поучавати и с њима поступати. Но ни при овом нисам остао, него сам неке млађе и бистрије учитеље, по одобрењу Попечитељства, позвао у Београд Јулија месеца 1846. г. и ту их подучавао један месец дана. А како су учитељи сиромашни, то сам им израдио код владе, те су по један цванцик дневно добијали док су на поучавању. Ово би ја и даље чинио, али како за будуће није одобрена помоћ учитељима, то сам морао престати.

³⁶ Стефан Марковић (1805–1864) био је члан и секретар Управителног совјета (1835–1837), управник Кнежеве канцеларије (1837–1839), главни секретар Совјета (1839–1840), члан Државног совјета (1840–1858), министар просвете и црквених дела (1854–1856), министар правде и кнежев представник (1856–1858) и министар иностраних дела (1857–1858). Као противник кнеза Милоша, напустио је Србију 1859.

За учитеље осн. школа примани су преимућетвено они, који су Богословију свршили. Но ови у већини нису својој дужности одговарали, особито они, који су учитељско звање сматрали као мост, преко ког ће долазити до чина свештеничког; зато сам предлагао, да се учитељска школа установи. Али у овом нисам могао успети јер је Митрополит оног времена, Петар³⁷ одсудан противник томе био. Шта више, ни моје чланке о том за новине, с разлoзима написане, нису ми дали штампати. Ја пак не одустајући од моје намере, кад сам написао пројект преустројства гл. Фонда школског, који је 15. Септембра 1856. г. узакоњен, ставим у § 1. и то: да ће се из овог фонда издржавати и завести се имајућа учитељска школа. Но и ово ми није помогло; зато у пројекту новом, о устројству осн. школа, који је узакоњен 1857. г. ставим у § 19. и ово: да ће и Богослови полагати испите пред Одбором у Попечитељству, који желе учитељско звање добити. Са овом тачком једва сам продро у Саветској Комисији, која је одређена била, да пројекат проучи.^х

Заузимајући се за поправку школа и наставе у њима, написао сам ове књиге: Мали, математичко-физички и грађански, Земљопис за III разред осн. школа; Земљопис целог света за употребу обшту, јер га дотле на србском језику није било, а штампан је 1845. г.; Практичну рачуницу за учитеље осн. школа; Наравствени Воспитатељ деце за родитеље и учитеље; Педагогично-методично Настављење за учитеље, у ком сам доста обширно изложио, нов метод учења у читању, да се имена писмена неспомину, него само гласови. Ова је књига два пута прештампавана и као нарочити предмет у богословији предаван, како би се будући учитељи са овим новим начином учења упознали. Исто тако предавана је моја практична рачуница, која је написана на основи десетичне системе, и која олакшава учење рачуна. Даље израдио сам поједине делове читанке за основне школе; прибрао сам и израдио податке за Штатистику просветних завода у Србији од 1835. до 1860. год., који су штампани у Гласнику ученог друштва; написао сам и јестесвени земљопис за децу, који је учено друштво штампало. За нека од наведених дела добио сам награду од владе, а за нека од учен. друштва. Шта више, видећи да се

³⁷ Петар Јовановић (1800–1864) био је београдски митрополит од 1833. до 1859. године.

^х Главни су ми разлози били, што је горњи § усвојен, што Митрополит Петар, узме из манастира ђаке те га послужују у уче обреде црквене, па после нареди, те им се издаду сведочебе, да су Богословију свршили, и на основу тога учитељство добијали. Кад сам ја ово изнео, сви се у Комисији зачуде, и један члан рекне: То је бивало, али са благословом архијерејским!

зданија за школе подижу противу сваког правила и да ове не одговарају циљу, за који се подижу, пропишем правила, како се здања школска имају подизати и на шта при том треба пазити. Ова правила буду усвојена од Попечитељства, па затим и неки планови начињени. Мимо свега овог и мог званичног рада, писао сам и разне чланке за новине и друге листове односеће се на просвету, привреду и финансију.

У животу људском често се догађа, да онај, који својски и поштено ради у обшту корист, добија непријатеље из злобе и зависти, особито, када они то сматају за своје понижење. Ови моји непријатељи су били неки Срби из Аустрије родом, који су служили у просветној и другим струкама, а заузимали су високе положаје у Србији. За своју злу намеру противу добили су и Попечитеља просвете (Баћу)³⁸, који је знао, да сам ја виновник, што је Одбор просветни установљен, ком је он противник био. Ово огорчење противу мене још веће буде, кад је Државни Савет решио, да се питомци 1846. год. пошиљу на науке у стране земље и да их ја тамо одведем, давши ми, мимо осталих трошкова, 50 талира, да пошто питомце сместим, обиђем школе и друге заводе у Јевропи. Против овог решења попечитељ се тужи Књазу, да се савет мешао у административне послове, који њему у круг спадају. Но како није могао успети, то је 25. августа 1846. год. изашло највише решење, да ја водим питомце у Германију на науке и тамо их оставим, гди сам још раније назначио.

Кад се горе речена распра сврши, будем позван у Попечитељство те ми и саопшти решење и каже ми се, да сутра доведем питомце, да им се да благодетељање до 1. Новембра. Ово ја учиним 9. Септембра 1846. г. и рачуновођа Попечитељства по спремљеном предрачуну, колико ком питомцу припада и узме од њих признанице, а мене замоли, да им ја исто раздам давши и целу суму са назначењем, колико ком припада, не тражећи од мене никакове признанице. За путне пак трошкове ја сам примио непосредно од Минис. Финансије извесну суму, о којој сам у своје време њему рачун дао. Одмах истог дана, 9. Септембра, пређем у Земун са питомцима и кад седнемо на пароброд, дам им новце, колико ком припада.

Путујући у Прагу оставим једног питомца, да у Политехнички учи техничке науке; у Хали тројицу да уче у Свеучилишту правничке науке; у Хојенхајму у Виртенбергу, двојицу, да уче пољопривредне науке у Академији. За овим посетим многе школске заводе, особито учитељске школе у Германији и Швајцарској, па се вратим у Отечество 26. новембра 1846. год. И поднесем Попеч. Просвете извештај о извршеном задатку,

³⁸ Паун Јанковић Баћа (1803–1882) био је члан Совјета (1840–1857), министар иностраних дела (1840), просвете (1842–1847) и финансија (1848–1854).

који ми је поверен, а Минис. Финансије рачун, о учињеним трошковима. Али сад ме нађе невиђена беда.

Оруђе мојих непријатеља, рачуновођа Попечитељства, неки Савић из Земуна, каже ми, да је у рачуну благодејање питомца погрешно и мени дао 100 талира више него је требало, тражећи да му их повратим! На ово ја рекнем, да је то лаж и да ми ни паре није више дато, него што је питомцима припадало. Сада Савић поднесе тужбу Попечитељству и Попечитељ Паун Јанковић Баћа, одреди једну комисију из млађих чиновника, да ме испитују, и ја кратко истој одговорим, као и рачуновођи. Али Баћа и његов начелник Јован С. Поповић, оће да се свете, па учине представку Књазу, да ја дођем под суд, позвавши се на неку уредбу, по којој они долазе под суд, који државне новце упропасте и који кад се од дужности разреше, док су под судом, не примају ни паре плате. Овај предлог попечитељства одмах буде уважен, и тако ја будем под суд дат, од дужности разрешен, и без плате останем. Но хвала Богу и судовима што но вели народ, ја будем ослобођен, као невин; и тада после 7 месеци на дужност повраћен, издавши ми и задржану плату.

Да се нов метод учења у читању заведе радио сам скоро 10 год. и тек 1855 год. буде од школске комисије и Попечитељства примљен и награда ми од 30 н ц. Дата за моју књигу „Педагогично методично настављење за учитеље основних школа“. Ову књигу Попечитељство одштампа и учитељима осн. школа расписом препоручи 1855. г. да се по њој у свему управљају.

После пада Баће са фотеље попечитеља и бегства његовог начелника у Вршац, због неке злоупотребе, променуло се више Попечитеља просвете и њих су тројица предлагали мене за начелника, јер је место овога било празно. Али моји непријатељи око Књаза, па и овај, нису ми дали унапредити се, а међутим нападали су ме у новинама као и пређе, а нису ми давали да се браним и ако ми је цензор одобравао моје одговоре. При свем пак томе, ја сам поред моје дужности а по захтеву Попечитеља радио и у Попечитељству важније послове.

У 1857. г. укину се званија Главних Управника ос. Школа, и ја имајући плату 750 талира, будем постављен за ванредног Секретара Попечитељства просвете, а да вршим дужност начелника са дојакошњом платом, из чега се види, да ми не даду напредовати. После овога на годину дана, дође неки Кабули ефендија³⁹ из Цариграда, да расправља свађе

³⁹ У питању је мисија Етем-паше која је посетила Србију након Тенкине буне у пролеће 1858. године. Кабул-ефендија је био члан ове мисије. Касније је био представник Порте на Светоандрејској скупштини.

између Књаза попечитеља и Савета, и тада нападају стари попечитељи, и на њина места дођу други, међу које за просвету буде постављен Димитрије Црнобарац⁴⁰. Овај ме одмах позове и каже ми да напишем Указ за мене; кад му рекнем, да ме неће у Конаку, он ми одговори: Не питам ја никога, кад правду вршим, јер ако га не хтедне Књаз подписати, одмах ћу дати оставку и ако ме је тек јуче за попечитеља поставио. Кад ја напишем Указ и Црнобарац учини своје, одмах 16. априла 1858. год. будем постављен за дејственог Началника Попечитељства просвете.

Кад се династија Обреновића поврати у Србију, Књаз Милош потврди ме у горњем звању 1859. г. Но неки подлаци, који су под уговором служили у просветној струци, па су службе погубили због злоупотреба, облену око Цветка Рајевића⁴¹, Представника Књажева, проте Дине⁴² и неког Миленка, и туже се на мене, да их гоним, као људе одане Обреновићима, и ову лаж и ласкање Цветко прими као истинито. Па како су речена три лица злоупотребљавала име Књажево и у томе их још неки помагали, те су они многе чиновнике депешама из службе истерали и своје ласкатеље постављали. Ово се и мени догоди, кад је Књаз Милош у Крагујевцу о Преображенској Скупштини био. Цветко телеграфом нареди Маринку Радовановићу⁴³, новом Попечитељу Правде, да ми каже, да одмах кући идем, које кад ја учиним, јер сила Бога не моли, они на моје место поставе другог и ја останем без службе.

По повратку Књаза Милоша у Београд, ја му предам молбу, како сам ни крив ни дужан остао без службе а не зна да ме је и ма ко тужио, то молим да ми се да служба, каку сам и пређе имао. На ово добијем решење Књажево, у ком стоји само то: „Нико те и не криви да си што крив.“ За овим напишем другу молбу у којој изложим, како он не жели да се неправде чине и како сам неправедно службе лишен, па га замолим да ме у службу поврати. На ово Књаз Милош позове Цветка и Маринка и рекне им: „Што сте терали човека кад ништа није крив. Одмах да му дате службу.“ Ови сад не знајући шта ће, а немајући празног места за мене, предложи Димитрије Матић⁴⁴, нов Попечитељ просвете Државном савету

⁴⁰ Димитрије Црнобарац (1818–1872) био је правник, члан Државног савета и министар правде и просвете 1858. и 1868. године.

⁴¹ Цветко Рајовић (1793–1873) био је министар унутрашњих дела (1840–1842). Прогањан је од стране уставобранитеља а у државну службу је враћен 1850.

⁴² Свештеник на двору кнеза Милоша.

⁴³ Маринко Радовановић (1813–1881) био је министар правде и просвете 1859. године и судија Великог суда до 1864.

⁴⁴ Димитрије Матић (1821–1884) био је доктор филозофије, министар просвете (1859; 1868–1872) и члан Државног савета од 1872.

те он одобри, да примам пола пређашње плате док се место не укаже са пређашњом платом, и ово Књаз Милош одобри 25. фебруара 1860. г. В № 637. на овај начин почнем добијати пола плате од дана кад сам кући упућен, а међутим радио сам непрекидно званичне послове, које ми је Попечитељство одређивало.

Кад је Књаз Михаило примио власт Он нареди, да ми се цела плата даје, пошто званичне послове радим. Али се Попечитељство изговори, што нема буџета, и тако ја останем с пола плате до 1. новем. 1861. г.

Као председник Гл. Фондом школским управљајући, видео сам, како фонд и друге јавне касе губе знатне суме од главног кад до продаје дође, јер су имања у цени знатно пала. Из овог узрока писао сам у Новине чланке, особито у „Световиду“, како да се зауженом народу помогне. Ови се чланци допадно тадашњој влади и она одреди једну комисију, пошто сам јој и усмено моје мишљење исказао, којој будем и ја члан. Кад је комисија израдила пројекат о Управи фондова и поднела влади, онда ме Илија Гарашанин и Коста Цукић⁴⁵ позову, те им објасним, како се може овај закон вршити, особито што се пупиларних новаца тиче. По мом објашњењу Илија Гарашанин, као Председник Министарства, рекне ми: Ми ћемо закон одобрити и вас поставити за Управитеља Фондова, и ако овај закон извршите, заслужићете велику награду, јер су ми неки стручни људи говорили, да се он извршити не може. Одмах за овим закон о Управи Фондова буде одобрен 15. Августа а 16. истог месеца 1862. год. изађе указ, којим сам постављен за Управитеља Управе Фондова.

Ово ново званије дало ми је велику бригу и труд, јер сам морао извршити један закон о новој установи (Банки Хипотекарној), у коју имају ући новци свију јавних каса и капитали, који се налазе на зајму код народа. Све пак јавне касе нису давале своје новце под једнаке интересе нити су рачуни вођени у једном течају, него у пореском и чаршиском, па сада треба све свести, облигације и капитале, у порески течај; све те дугове на отплату (амортизацију) уредити; и свему и свачему правац дати тако, да се дужницима помогне, а ипак да се каса не оштети.

Радећи живо и тако рећи дан и ноћ, све сам послове у смислу и духу закона савладао и преко 5000 облигација на отплату уредио за две године рада. Али једно, што долазим често у сукоб због претераних процена имања, који нове зајмове траже, у чему их често и дотични Министри помажу, а друго, што сам имао мало званичника за тачно вршење послова,

⁴⁵ Коста Цукић (1826–1879) био је доктор филозофије, професор економије на Лицеју и министар финансија 1861. и 1867. године. Био је српски посланик у Букурешту и Бечу.

изјавим Министру Финансије, да не желим дуже остати Управитељ Управе фондова, на што ми рекне: Би ли се хтео примити дужности Начелника Министарства Финансије одељења економног, јер вели да, му је ово одељење сасвим занемарено због тога што нема Начелника. На ово ја одговорим, да би се радо примио. Услед овога, ја будем 1. Септембра 1864. год. постављен за Начелника реченог Министарства и одељења. Из преднаведеног види се, да сам 18 година служио у просветној, а 2 године у финансијској струци. Сада пак по сили околности постао сам економ.

Убеђење, да без просвете и привреде не може ни друге гране управе земаљске напредовати, зато сам се заузимао и за привреду, док сам у просвети служио, а сада, као економу дата ми је прилика, да сву моју снагу и знање употребим на привреду народну. Као началник одељења прво ми је било упознати се са стањем послова и потребама наше економнопривредне струке; но ово није лако било, јер су и сами текући послови занемарени били, као што ми је Министар још напред казао. Више стотина аката и од више година чекала су за решење, особито о заузимању општинске и општенародне земље и шуме.

Заоставше послове поизвршивати и старати се о унапређењу поверене ми струке тим ми је теже било, што је мало закона и уредби, односно привреде било, што је и било, то је неподпуно и преживљено, па се није дало корисно вршити. Све ово и подобно видећи, а познавајући потребе народне, чинио сам предлоге као: Да се општенародне шуме ограниче и нов закон изда сходно савременој потреби; да се звања шумара установе; да се аграрни закон изда, у који да уђе све оно што се пољске привреде тиче; да се постојавша еснавска уредба укине и друга према потреби изда и т.д. Међутим, које сам, које у комисијама, израђени су ови пројекти закона: О панађурима, о потесима и царинама, о сеоским дућанима, о установљењу више земаљске и шумарске школе и о ратерницама; о оградама плацева и башта између суседа; о удеоничким удружењима; о баштинским књигама и друго. Од ових пројеката неки су узаконени неки нису, а из неких су узете поједине тачке те су постојеће измењиване и допуњаване.

Да би што бољи ред био и да би се боље знало, шта које одељење министарства ради и како стоји, предложим Министру, да свако одељење напише годишњи извештај о својој радњи и овај напечата. Кад је ово усвојено, израђивао сам сваке године извештај и о радњи и стању економне струке, и овај је печатан. При овој радњи врло је тешко било изнети право стање, особито о земљорадњи, а ово долази отуда: што наши земљорадници при попису избегавају праву истину казати и што су наше мере (дан орања, ралица и подобно) у обште неисправне и неуређене биле.

Ради унапређења пољске привреде смислим покупити све зналце и познаваоце пољске привреде, колико их имамо, у једно друштво. Читајући уређења друштва пољопривредних у неким државама и смишљајући како би и на који начин могло то бити у нас, покушам 1867. год. да се пољопривредно друштво установи. Кад ову ствар саопштим Министру К. Цукићу, он ми рекне: да то не може бити, јер нема ко да ради, додавши, како је техничко друштво установљено, па је после године дана престало. Знајући ја, да друштво не би могло бити без помоћи владе, особито кад је њему противан надлежни министар, одложим моју намеру до боље прилике.

Кад се несрећна катастрофа 1868. г. у Топчидеру догоди и Министарство се смени, онда постане Министар финансије П. Јовановић⁴⁶. Овоме нисам ни хтео саопштавати моју намеру предузнем радити на установљењу Пољопривредног Друштва. А да би у намери боље успео, саопштим је М. Блазнавцу⁴⁷, намеснику, и он ми да реч, да ће и он постати члан друштва ако се установи, и да ће га подпомагати. Одмах за овим позовем десетину људи, који су учили пољску привреду или су у њој практиковали, да на договор у Мин. Финансије дођу, казавши им намеру и о чему ће бити реч. Кад су позвани дошли, то је био први састанак, који је држан у Октобру 1868. год. На том састанку, пошто мој предлог у начелу буде примљен, будем ја и Чеда Мијатовић⁴⁸ одређен, да напишемо правила о оснивању друштва. Кад ми ово учинимо и у другом састанку нашем буду правила примљена, и ја их заведем у протокол екон. одељења 5. Децембра 1868. год. Е № 3636.

На поднесена правила чинио је Министар Панта примедбе, да он председника друштва поставља и Буџет друштвени одобрава, на које ја и

⁴⁶ Панта Јовановић (1828–1885) био је правник и политичар. Завршио је права на Лицеју и пољопривредну школу у Немачкој. Радио је у Министарству финансија и Главној контроли. Министар финансија је био од 1868. до 1873. Био је заступник министра просвете 1868. и министра грађевина 1873.

⁴⁷ Миливоје Петровић Блазнавац (1824–1873) био је начелник Војног одељења у Министарству унутрашњих дела а 1856. је постао управитељ вароши Београда. За време друге владе кнеза Милоша отпуштен је из службе. Од 1861. до 1865. је био управник тополивнице у Крагујевцу а од 1865. до 1868. министар војске. Након убиства кнеза Михаила постао је намесник а председник владе 1872.

⁴⁸ Чедомиљ Мијатовић (1842–1932) био је дипломата, историчар и књижевник. Каријеру је започео на Великој школи, где је предавао политичку економију и науку о финансијама. У више наврата је био министар финансија (1873–1874, 1875, 1880–1883, 1886–1887, 1889, 1894) а министар иностраних дела од 1880. до 1881. Био је српски посланик у Букурешту (1894), Цариграду (1900) и Лондону (1884–1885, 1895–1900, 1902–1903).

дружина нисмо пристали, остајући при предлогу, да главни скуп друштва бира председника и буџет одобрава. И пошто су ове и друге препоне савладане, буду правила друштвена у Јануару 1869. г. одобрена онако, како су предложена. Кад ово буде позовем 26. Јануара исте године чланове у седницу, у којој буде одлучено: да је друштво основано, да се оснивачки одбор, под мојим председништвом, постара о извршењу правила и спреми све што треба, те да се друштво формално оснује.

Кад је знатан број чланова уписано било, позовем одборнике 30. Марта у седницу, гди буде одлучено, да се 11. Маја 1869. год. држи Главни Збор у Топчидеру. На овом Збору, који сам сходном беседом отворио, прочитан је извештај о радњи оснивача, који је са благодарности примљен, и одмах исте Одборнике, а мене за председника изабере. И после овога био сам непрестано Председник Друштва до 10. Децембра 1881. год., када сам изјавио Збору да ме не бирају за Председника, јер се тога примити више не могу.

За цело време мог председништва од 12 година, нисам жалио никаквог труда, да Друштво унапредим, и све тачке његовог уређења извршим. Међу осталог приредио сам три изложбе наших производа, две у Крагујевцу, а једну у Топчидеру; уређивао сам пољопривредни лист „Тежака“ скоро 6 година, када Друштво уреднике није могло добити; итд.

Учествујући у разним комисијама и одборима био сам и члан Светониколског Одбора, који је донео одлуку, да се нов Устав да земљи и тим да се замени „Турски Устав“. Кад је нов Устав 1869. г. издат, био сам више година владин посланик у скупштини, која ме је свагда бирала за члана Одбора финансиског, а овај за свог председника. У скупштини сам свагда давао глас по мом уверењу и савести, због чега сам и негодовање искушавао, али ја за то нисам марио. Био сам и председник Инвалидског Суда после непромишљеног и несретног рата са Бугарима.

Шиљан сам по неким мисијама; бивао сам комесар; трипут сам биран за члана Одбора об. Београдске; а био сам и члан Одбора за оснивање „Црвеног Крста“. Но најтежи ми је био задатак, као комесару, који се имао старати о потребама пострадалог народа у алексиначком и крушевачком округу у нашем првом рату за ослобођење и независност. Ове намере ради пошао сам на пут 21. Фебруара 1877. г., а у Алексинац дошао 23 истог месеца.

Кад су Турци из Алексинца и околних села отишли дошла су три среска и један војени чиновник, а никог другог ту није било. Прегледавши бедно стање Алексинца и учинивши нужне наредбе за доношење хране и образовања магацина, пођем на коњу у бањски срез, гди се народ из збегова повратио својим кућама и тамо прегледам обштине Лебуковачку и

Језерску и издам нужне наредбе за помоћ, па се у Алексинац вратим. Како је магацин образован и храна донешена, то издам наредбе како и на који начин да се храна пострадалима издаје, па онда обиђем сва пострадала села у алексиначко-ражањском срезу. За овим пређем Мораву на Ђунису и у срезу Крушевачком обиђем пострадала села и стање њино испитам, па свратим у Крушевац ради нужних наредби и прегледа војеног магацина с храном. После овога одем у моравски срез, гди се народ из збегова кућама враћати почео, и тамо испитам стање погорелих села и учиним све могуће наредбе за помоћ пострадалима.

Путујући овако по зими и по селима речених срезова, испитивао сам на лицу места стање и потребе народа у сваком обзиру, давао сам савете, како да се помажу и гди да се обраћају за помоћ. Кад сам који крај обишао, одмах сам шиљао извештај влади о стању истог излажући и то какве сам мере предузео, да се бедно стање погорелаца и страдалаца олакша. Овог циља ради чинио сам предлоге и захтеве, како од владе, тако и од појединих друштава, добровољних одбора и појединих богатијих људи, назначујући у чему је помоћ најнужнија. Осим овога побележивши, колико је кућа у ком селу било пре рата, а колико је непогорелих остало, учинио сам предлог влади: која би се села особито у моравском срезу, могла ушорити без икакве штете, јер су све куће и зграде изгореле. Ова у кратко напоменута моја радња, као комесара, допадне се Књазу и влади, и ја на сам дан Благовести добијем депешу у Алексинцу, да сам постављен за члана Државног Савета.

По свршетку ове врло тешке задаће, вратим се у Београд 20. Априла 1877. г. Али услед велике поплаве Мораве у првој половини Маја будем враћен, да идем у крушевачки и алексиначки округ, те да се постарам набавити кукуруза и поплављеном народу за семе раздам. Овога ради пођем на пут 15. маја и ударим уз Мораву, распитујући, има ли у кога кукуруза за продају, дођем у Крушевац, гди нађем код трговаца око 10.000 ока кукуруза, овај купим по 110 гроша 100 ока и наредим Началству да кукуруз исплати и народу одмах за сејање разда. За овим пођем уз источну Мораву, да видим, шта је поплавом учињено и дођем у Алексинац, гди се известим да кукуруза нема. Но на срећу нађем ту једног Нишлију, који ми рекне да има око 40.000 ока кукуруза, али да га не може донети, јер је Турска забранила извоз хране. На ово му рекнем да се погодимо, па ћу вам казати, шта да радите, да вам се извоз дозволи. И пошто се ту пред трговцима погодимо, да му за сваку стотину кукуруза платим по 80 гр. чар, кад храну у Алексиац донесе. Ово свршивши кажем му: иди одмах Паши и кажи му, да си кукуруз продао трговцу у Алексинцу пре забране и моли га да ти дозволи извоз, па ако ти се дозволи, а ти одмах товари и дођи да ми јавиш. Кад је дозвољу добио, дође те ми јави, да се кукуруз

товари и да спреим магацин, гди да га примим и истоварим. За овим дође још већа брига, како да се кукуруз исплати јер у Началству нема новаца ни отвореног кредита. Но знајући да у добротворном Одбору Србском, ког сам и ја члан, има новаца, јавим му телеграфом, да сам за рачун Одбора купио 40.000 ока кукуруза да се поплављеном народу за семе разда, и молим да ми се отвори кредит код Началства и њему новац пошље. Кад ово Одбор одобри, и ја премерим и примим кукуруз, наредим, да се храна исплати и народу разда, а ја дођем кући.

Да би потомство знало, како је стање народа било у оним крајевима окр. алексиначког и крушевачког, које су Турци освојили, и шта је рађено, да се страдалницама помогне; описао сам у једном чланку, који је наштампан у 63. Гласнику бив. Ученог Друштва 1885. год.

Кад је други рат противу Турске свршен и четири округа припадну Србији, будем одређен 1879. г. за председника једне комисије, која је имала задатак, да односе између Турака, господара, и Христијана испита у окр. Топличком и врањском. Овога ради провео сам у реченим окрузима три месеца, и кад овај посао свршим и извештај комисије влади пошљем, добијем налог, да из Врање идем у топлички округ, те да тамо испитам земљишта на којима су Арнаути живели, па су се у Турску иселили.

Из Врање ударим на Лесковац и обиђем многа села, гди су Арнаути, негде сами, негде помешани са Христијанима живели, па преко села Житорађе дођем у Прокупље. Одавде пођем у прокупачки и косанички срез идући од села до села испод Јастребца и дођем до Гргурске общтине, гди дознам, да су Арнаути нападали на нека села и са овима се тукли. Из овог разлога сиђем у Куршумлију и одавде пођем низ Топлицу и дођем у Прокупље. На целом овом путу, старао сам се дознати све оно, што ми је потребно знати за извештај, који сам имао влади поднети. Осим овога узео сам и оне податке које су полицијске и војене власти имале, па сам списке села саставио са назначењима домова у којима су сами Арнаути, а у којима мешовито са Србима живели. Ове спискове са извештајем послао сам влади из Прокупља око половине Августа 1879. г.

Како све, па и најзнатнији догађаји у народу прелазе у заборавност ако се у књигама не забележе и потомству не оставе, то сам описао стање народа нашег у топличком и врањском округу после освојења истих. Овај спис штампан је у 71. гласнику б. срб. Ученог Друштва 1890. г. под насловом: Аграрни односи Христијана у топличком и врањском округу за време турске владавине.

Као члан Државног Савета старао сам се да мој глас дам на основу закона и по уређењу не обазире се на то: хоће ли се то допасти власницима или не. Из овог узрока долазио сам више пута у сукоб са

Председником, особито због неумесних издатака из државне касе а на захтевање владе.

Пре више година имао сам право на пуну пензију, али нисам хтео ову тражити из призрења на штедњу државне касе. Но кад сам видио, да ни радикална влада не штеди и да сам већ остарио, па ми је тешко и даље служити, молио сам 1888. г. за пензију. Ова моја молба буде уважена и ја постанем пензионер после 44 год. указне службе.

Држећи се тога да је одредјелење човека јести да живи и ради, а не јести да живи, опет сам и у старости и после долазка у пензију, радио. Овај мој рад састојао се у писању чланака корисних по обштост, који су штампани у „Тежаку“ и другим новинама.

По природном и божијем закону најважнији је догађај у животу људском „женитба“, који има преимућствену задаћу, да род људски умножава, за њега се брине и тако свој дуг одужи. Да би овом одговорио и ја, оженио сам се 1853. г. узевши за своју сапутницу живота Катарину, кћер Марка Петровића из Неготина, председника суда. Венчали смо се 20. Јулија речене године и имали смо четири сина и четири кћери: Петра, Алексу, Душана и Радивоја, Персиду, Анђелију, Милеву и Радојку. Но ова моја добра супруга и нежна мати напусти ме 4. априла 1883. год. преселивши се у вечност и оставивши по себи у животу два сина и три кћери, од којих су две удате биле, а за осталу децу нашу остави мени да се њима бринем. Ову бригу родитељску вршио сам савесно и хвала Богу дочекао сам, те сам оба сина, Душана и Радивоја, оженио и најмлађу кћер Радојку удао.

Мој скромни део очевине поклонио сам мојој задружној браћи: Стеви, Милутину и Андреји; а из благодарности према родитељима дао сам озидати гробницу у селском гробљу, гди су им земни остатци пренешени и сахрањени. Да би се пак ова гробница што дуже од зуба времена одржала, купио сам један комад земље, крај пута идући селском гробљу и оставио га на уживање мојим најближим сродницима (Андреји и његовом потомству), који су дужни старати се, да се гробница уредно обдржава. Исто тако озидао сам фамилијарну гробницу при цркви Св. Марка у Београду и подигао мали споменик од топчидерског мрамора. Но како је доцније пренешено старо гробље на ново место, то сам оставио аманет мом сину Душану, да он на ново гробље пренесе земне остатке моје породице, ако ја то за живота не учиним. Шта и како да се учини са мојом скромном тековином, после моје смрти, одредио сам тестаментом.

По неком обичају и ја сам славио мог педесето-годишњег књижевног и јавног рада 1892. год. и том приликом одликован сам орденом Св. Саве првог степена, пошто сам раније добио Таковски орден

другог степена; а пољопривредно Друштво и учитељско Удружење, као и друштво Црвеног Крста почаствовали су ме видљивим знацима у знак благодарности за мој ревностан рад у корист наше Отаџбине. Кад је установљен орден Милоша великог, добио сам и овај.

Благодарећи Свевишњем могу рећи, да сам целог свог живота био здрав изузев два три случаја побољевања и што сам доста патио од реуматизма у ногама, који сам добио путујући зими на коњу по званичној дужности. Но хвала Богу и нашим топлим бањама, у које сам више година ишао, излечио сам се тако, да данас у 84. год. живота могу ићи без бола у ногама.

Ову моју Биографију написао сам и мом сину Душану оставио, да је по мом одласку на Истину, наштампа у књижице и ове разда мојим сродницима и пријатељима ради успомене.

На Спасовдан 1901
У Београду.

Др. Милован Спасић
рођени Рековчанин.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Јанковић Баћа П., *Мемоари и стихотворенија*, Београд 1998 [Janković Baća P., *Memoari i stihotvorenija*, Beograd 1998]
- Ковијанић Г., *Архивска грађа о Народној библиотеци Србије*, Београд 1990 [Kovijanić G., *Arhivska građa o Narodnoj biblioteci Srbije*, Beograd 1990]
- Крестић П., *Песма против „шваба“*, Мешовита грађа 21 (2003) 49–56 [Krestić P., *Pesma protiv "švaba"*, Mešovita građa 21 (2003) 46-56]
- Рељић Ј., *Јован Стерија Поповић 1806–1856. У фондovima и збиркама Архива Србије*, Београд 2016 [Reljić, J., *Jovan Sterija Popović 1806-1856. U fondovima I zbirkata Arhiva Srbije*, Beograd 2016]
- Сланкаменац П., *Документи о првим школским законима у Србији*, Грађа Историског института САН, књ. 8, Београд 1956, 91–120 [Slankamenac P., *Dokumenti o prvim školskim zakonima u Srbiji*, Građa Istoriskog instituta SAN, књ. 8, Beograd 1956, 91-120]
- Шкерковић Н., *Записници седница Министарског савета 1862–1898*, Београд 1952 [Škerović N., *Zapisnici sednica Ministarskog saveta 1862-1898*, Beograd 1952]

Литература – Secondary Sources

- Гломазић М., *Историја државне хипотекарне банке 1862–1932*, Београд 1933 [Glomazić M., *Istorija državne hipotekarne banke 1862-1932*, Beograd 1933]
- Грујић В., *Школско реформаторски рад Ј. Ст. Поповића у Србији 1840–1848*, Београд 1956 [Grujić V., *Školsko reformatorski rad J. St. Popovića u Srbiji 1840-1848*, Beograd 1956]
- Деспотовић П., *Историска педагогика*, Београд 1926 [Despotović P., *Istoriska pedagogika*, Beograd 1926]
- Живановић Ђ., *Стеријине полемике*, Београд 1985 [Živanović Đ., *Sterijine polemike*, Beograd 1985]
- Кнежевић М., *Из аутобиографије Милована Спасића*, Настава и васпитање 5/9 (1956) 548–552
- [Кнежевић М., *Iz autobiografije Milovana Spasića*, Nastava I vaspitanje 5/9 (1956) 548-552]
- Крестић П., *Пречани и Шумадинци: Теодор Павловић и „Сербске народне новине“ о Кнежевину Србији (1838–1848)*, Београд 1996 [Krestić P., *Prečani i Šumadinci: Teodor Pavlović I "Serbske narodne novine" o Kneževini Srbiji (1838-1848)*, Beograd 1996]
- Милићевић Ј., *Прва група србијанских студената, државних питомаца школаних у иностранству (1839–1842)*, Историски часопис 9–10 (1959) 363–373 [Milićević J., *Prva grupa srbijanskih studenata, državnih pitomaca školovanih u inostranstvu (1839-1842)*, Istorijški časopis 9-10 (1959) 363-373]
- Подолски М., *Д-р Милован Спасић и његов рад у Народној библиотеци*, Београд 1931 [Podoljski M., *D-r Milovan Spasić i njegov rad u Narodnoj biblioteci*, Beograd 1931]
- Поповић Ј. Ст., *Драматски списи III*, Београд 1909 [Popović J. St., *Dramski spisi III*, Beograd 1909]

- Поповић Р., *Тома Вучић Перишић*, Београд 2003 [Popović R., *Toma Vučić Perišić*, Beograd 2003]
- Поповић Р., *Срби из јужне Угарске и обнова нововековне српске државе у првој половини 19. века*, *Летопис Матице српске* 190/493 (2014) 866–882 [Popović R., *Srbi iz južne Ugarske i obnova novovekovne srpske države u prvoj polovini 19. veka*, *Letopis Matice srpske* 190/493 (2014) 866-882]
- Сланкаменац П., *Јован Стерија Поповић, творац првог закона о школама у Србији*, *Зборник Матице српске за друштвене науке* 4 (1952) 64–75 [Slankamenac P., *Jovan Sterija Popović, tvorac prvog zakona o školama u Srbiji*, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 4 (1952) 64-75]
- М. Спасић, *Неки подаци из времена нашега првог рата за ослобођење и независност*, *Гласник СУД* 63 (1885) 240-250 [M. Spasić, *Neki podaci iz vremena našega prvog rata za oslobođenje i nezavisnost*, *Glasnik SUD* 63 (1885) 240-250]
- Спасић М., *Подаци о аграрним односима хришћана у ослобођеним крајевима, округа топличког и врањског, за време турске владавине*, *Гласник СУД* 71 (1890) 219–258 [Spasić M., *Podaci o agrarnim odnosima hrišćana u oslobođenim krajevima, okruga topličkog i vranjskog, za vreme turske vladavine*, *Glasnik SUD* 71 (1890) 219-258]
- Срдановић-Бараћ О., *Улога Српског пољопривредног друштва и „Тежака“ у развоју пољопривреде Србије до Првог светског рата*, Београд 1968 [Srdanović-Barać O., *Uloga Srpskog poljoprivrednog društva i "Težaka" u razvitku poljoprivrede Srbije do Prvog svetskog rata*, Beograd 1968]
- Српски биографски речник*, том 4, Нови Сад 2009 [Srpski biografski rečnik, tom 4, Novi Sad 2009]
- Токин М., *Дата Стериана: биографско-библиографска хронологија Јована Стерије Поповића*, Књига о Стерији, Београд 1956 [Tokin M., *Data Steriana: biografsko-bibliografska hronologija Jovana Sterije Popovića*, *Knjiga o Steriji*, Beograd 1956]
- Трговчевић Љ., *Планирана елита. О студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, Београд 2003 [Trgovčević Lj., *Planirana elita*, Beograd 2003]
- Трнавац Н., *Лексикон историје педагогије српског народа*, Београд 2012 [Trnavac N., *Leksikon istorije pedagogije srpskog naroda*, Beograd 2012]

Gordana GARIĆ PETROVIĆ

AUTOBIOGRAPHY OF DR MILOVAN SPASIĆ

Summary

Milovan Spasić is known today primarily as the founder of the Serbian Agricultural Society. However, he was also the first citizen of the modern Serbian state who defended a PhD thesis. He devoted his entire life to civil service. He served in the ministries of education and finance, and was for some time a member of the State Council and government representative in the Assembly. As a doctor of philosophy, he was a member of the Society of Serbian Letters from 1844.

Dr Milovan Spasić was born in 1818 in the village of Rekovac near Kragujevac. After the Second Serbian Uprising, Milovan's father became a village *knez*, who brought to Rekovac the first teacher – Dimitrije Protić from Srem. As in the meantime his father died, Milovan could not continue with his education, but became a trade and tailor apprentice in Kragujevac. Wishing to continue with education, Milovan left Serbia and went to the Gymnasium in Karlovci. Four years later, he received a state scholarship and went to the Gymnasium in Požun. He continued his education at the universities of Halle and Berlin, where he attended lectures in philosophy. He received a doctoral degree in philosophy at the University of Halle on 13 March 1844 by defending the thesis *De vectigalibus publici directis et indirectis*.

Already a month later, he was appointed an extraordinary clerk at the Ministry of Justice and Education of the Principality of Serbia. In 1844, he managed to organise and make an inventory of books belonging to the Ministry. This library fund and inventory are the basis of the National Library's fund. The same year, Spasić became a member of the Society of Serbian Letters.

In May 1845, he was appointed the supervisor of primary schools in western Serbia. He thus visited all schools, existing at the time, in that part of Serbia. The results of these visits were the first printed statistical reports about the educational system in Serbia. Going around Serbian villages, Spasić worked on the opening of new schools and improvement of teachers' status.

In parallel with his service of the main administrator of schools, Spasić was a member of the Educational Board (*Odbor Prosveštenija*). One of Spasić's main intentions, while serving in the Ministry of Education, was to improve the material standing of teachers and formalise their education.

After the Ministry of Education, Spasić was appointed the first administrator of the Fund Administration, established in 1862. After two years of painstaking work on organising the Fund Administration, in 1864 Spasić became the head of the Economic Department of the Ministry of Finance. He then initiated the establishment of an association dealing with the promotion of agriculture. He achieved this idea in 1868, when the first meeting of founders was held. Already in early 1869, the rules were adopted and the first meeting was held, when dr Milovan Spasić was elected the president of the society. He chaired the society until 1881. During this period, he organised the first agricultural exhibitions in Serbia – in Topčider and Kragujevac. In the course of six years, he edited the society's gazette "Težak", where he published a number of articles.

Keywords: Milovan Spasić, autobiography, doctorate, Ministry of Education, Ministry of Finance, Fund Administration, Serbian Agricultural Society, schools.

Чланак примљен: 30. 03. 2018.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 03. 08. 2018.